

Η ΘΑΝΑΤΩΣΙΣ ΔΙ' ΑΝΑΣΚΟΛΟΠΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΝ

Ἐκ τῶν πλέον φορικτῶν βασανισμῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιζομένους Ἕλληνας κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν δουλείας ἦτο ἡ δι' ἀνασκολοπισμοῦ θανάτωσις, ἡ ἄλλως λεγομένη *παλούκωμα*. Περιπτώσεις τῆς μαρτυρικῆς αὐτῆς καταδίκης παραδίδονται πολλαί, μία δ' ἐκ τῶν τελευταίων περιγραφῶν τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεώς της εἶναι, ὅσον δύναμαι νὰ γνωρίζω, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸ πολυθρύλητον καταστὰν μαρτύριον τοῦ ἥρωος τῆς Ἀλαμάνας Ἀθανασίου Διάκου. Ἐξ ἀφορμῆς ἀποφάσεως τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Λαμίας πρὸς ἀνέγερσιν ἀνδριάντος τοῦ ἐθνικοῦ ἀγωνιστοῦ, ἐδημοσιεύοντο ὑπὸ ἀνωνύμου ἀρθρογράφου τὰ ἐξῆς εἰς τὴν τότε ἐκδιδομένην ἐν Ἀθήναις εφημερίδα «*Ἀθῆνῆ*» τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1867 : «*Ζῶν ὁ κατάδικος ἐτίθεται ἐπὶ ἀνεστραμμένον σάγματος ὕπτιος, δεδεμένος χεῖρας καὶ πόδας, δύο δὲ ρωμαλέοι δῆμιοι ἐκάθηντο ἐπ' αὐτοῦ, τρίτος ἐστήριζεν εἰς τὸν προκτὸν ξύλινον ὀβελόν, ὅμοιον μὲ τὰς σούβλας ἅς μεταχειρίζομεθα διὰ τὸ ψήσιμον τῶν ἀρνίων τοῦ Πάσχα, καὶ τέταρτος διὰ σιδηρᾶς ἢ ξυλίνης σφύρας ἐκτύπα τὸ ὀπίσθιον τοῦ ὀβελοῦ, ἕωσοῦ ἡ ἀκωκὴ ἐξήρχετο ἐκ τῆς κεφαλῆς ἢ ἐκ θατέρας τῶν ὠμοπλατῶν, καθ' ἣν τυχαίως ἐλάμβανε διεύθυνσιν. Ἐὰν ὁ ὀβελὸς ἐξήρχετο ἐκ τῆς κεφαλῆς ἢ τῆς ἀριστερᾶς ὠμοπλάτης, ὁ οὕτω βασανιζόμενος ἀπέθνησκε μετ' ὀλίγον, ἐὰν δ' ἐκ τῆς δεξιᾶς, ἔζη καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ἡμέρας. Τρεῖς ὅλας ἡμέρας ἐβασανίσθη οὕτως ὁ ἀείμνηστος Διάκος καὶ ἤθελε βασανισθῆ ἔτι πλέον, ἐὰν ἐξ οἴκτου δὲν τῷ ἔθρανε διὰ σφαίρας τὸ κρανίον εἰς ἄτακτος»¹.*

¹ Λεπτομερείας περὶ τῆς θανατώσεως τοῦ Διάκου βλ. Σ π. Τ ρ ι κ ο ὄ π η, Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', Ἀθήναι 1888 (ἔκδ. 3η), σ. 180 καὶ σημ. σ. 280. Ἱ. Φ ι λ ῆ μ ο ν ο ς, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἀθήναι 1860, σ. 196. Γ. Κ ρ έ μ ο υ, Ἱστορικά ἐπανορθώματα (περιοδ. Ἀπόλλων, ἔτος Δ'), ἀρ. 46, ἐν Πειραιεῖ, Φεβρουάριος 1887, σ. 724). Κ. Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμ. 6ος, Ἀθήναι (ἔκδ. 6η), σ. 62 - 63. Π ρ β λ. καὶ Τ ά κ η Λ ά π π α, Θανάσης Διάκος, Ἀθήναι 1949. Ὁ Ἀ ν α σ τ ά σ ι ο ς Γ ο ὕ δ α ς, γράφων κατὰ τὸ 1876 (Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων ἀνδρῶν, τόμ. Η', σ. 437), ἀμφισβητεῖ τὸ δυνατόν τῆς διατηρήσεως

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς θανατώσεως εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ μαρτυριῶν παλαιότερων χρόνων. Ὁ ἱστορικὸς Λ. Χαλκοκονδύλης εἰς τὴν ἱστορίαν του (ἐκδ. Βόννης, σ. 513 - 514) ἀναφέρει ὁμαδικούς ἀνασκολοπισμούς Μωαμεθανῶν αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ τοῦ τότε βοεβόδα τῆς Βλαχίας Βλάδου, τοῦ καλουμένου συνήθως Δρακούλη, ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων Καζικλοῦ Βόδα¹. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ περιηγητὴς Pierre Belon ἀναφέρει, ὅτι εἷς τινα πόλιν Marat τῆς Ἀσίας, μεταξὺ Ταρσοῦ καὶ Χαλεπίου κειμένην, εἶδεν ἄνθρωπον προσηλωμένον ἐπὶ πασσάλου κατὰ τουρκικὸν ἔθιμον. Τοὺς κακουροῦντας, προσθέτει, ἐτιμῶρουν διὰ πασσάλου διαπερωμένου διὰ τῶν σπλάγγων καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ἔτερον ἄκρον ἐξήρχετο διὰ τινος μέρους τῆς κεφαλῆς² τοιοῦτοτρόπως διωβελισμένους τοὺς ἀνήγειρον ἔχοντας ἐκτεταμένας τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αἰωρουμένους³. Θέλων, ἐν συνεχείᾳ, νὰ δώσῃ ἐξήγησιν τοῦ βαρβάρου ἐθίμου, λέγει, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι νέον, ἀλλὰ χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Σκυθῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρχε παρόμοιον νεκρικὸν λατρευτικὸν ἔθιμον, καθ' ὃ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος⁴.

Εἰκὼν ἀνεσκολοπισμένου, ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Belon, εὐρίσκεται ἐν χειρογράφῳ κώδικι (Cod. Cizogna) τοῦ Museo Civico τῆς Βενετίας ἀριθ. 1971, παριστάνουσα ταχυδρόμον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βενετικῆς πρεσβείας συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακος (1648 - 1669) καὶ θανατωθέντα δι' ἀνασκολοπισμοῦ, τοῦ πασσάλου διαπερασθέντος διὰ τῶν σπλάγγων καὶ ἐξεληθόντος ἐκ τοῦ στόματος⁴.

τοῦ ἤρωος ἐν τῇ ζωῇ ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τὸν ὡς ἀνωτέρω περιγραφόμενον ἀνασκολοπισμόν. Κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ὁμως μαρτυρίας, δὲν φαίνεται ἀδύνατος ἡ τοιαύτη ἐπιβίωσις εἰς περιπτώσεις ἐλαφροτέρας προσβολῆς τῶν σπλάγγων ὑπὸ τοῦ πασσάλου, καὶ δὴ ἀτόμων μὲ ἰσχυρὸν σωματικὸν ὄργανισμὸν.

¹ Βλ. καὶ Ἰ. Χάμμερ, Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Κ. Σ. Κροκιδᾶ, ἐν Ἀθήναις 1870, τ. Β', σ. 342.

² ...*Nous trouvasmes un homme empalé à la mode des Turcs. Telle est leur iustice, que quand quelque delinquant ou forfaiteur est convaincu, on luy lie les mains et les iambes à quatre paux fichés en terre, et puis ont un pallis de bois qu'ils fourrent par le fondement, et le frappent à coups de maillets, iusques à faire sortir le bout par quelque endroit du corps près de la teste: puis l'elevent tout droict estant là fiché. Le pauvre homme demeure là empalé les iambes contrebass, et les bras estendus. Telle maniere d'empaler n'est façon moderne... Pierre Belon du Mans, Les observations de plusieurs singulitez et choses memorables, trouvées en Grece, Asie, Iudée, Egypte, Arabie, et autres pays estranges, redigées en trois livres. Paris 1555, βιβλ. II, κεφ. CI, p. 158. (Ἐτηγήθη ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου.)*

³ Ἡρόδοτος, 4, 72. Περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου βλ. κατωτέρω, σ. 539, σημ. 1.

⁴ Βλ. Tommaso Bertelè, Il palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie, Bologna 1932, σ. 208, εἰκ. 106. Κάτωθεν τῆς εἰκόνης ἡ ἐξήγησις: *Supplizi di portallette veneziani in Turchia du-*

Πολλὰς ἄλλας μαρτυρίας περὶ τοῦ στυγεροῦ τούτου μαρτυρίου εὐρίσκομεν εἰς κείμενα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Εἰς τὰς πρὸς δῆλωσιν τούτου χρησιμοποιουμένας νεοελληνικὰς λέξεις *παλουκῶνω*, *παλούκωμα* ἀποδίδεται ἐνίοτε καὶ ἡ σημασία τοῦ προσπασσαλεύειν, προσδένειν ἢ ἀναρτᾶν ἐπὶ πασσάλου¹. Αἱ ἀνωτέρω ὅμως παρατεθεῖσαι σαφεῖς μαρτυρίαι, ὡς καὶ τὰ ἐκάστοτε συμφραζόμενα εἰς ἄλλας σχετικὰς περιγραφάς, ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι εἰς τὰ περισσότερα, ἂν ὄχι εἰς ὅλα τὰ παραδεδομένα κείμενα τῶν χρόνων τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, αἱ λέξεις αὗται ἔχουν τὴν ἔννοιαν τοῦ διαπερᾶν τὸ σῶμα κατὰ μῆκος διὰ πασσάλου. Οὕτως ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδριτοῦ Κυπριανοῦ συγγραφείσῃ Ἱστορίᾳ τῆς Κύπρου εὐρίσκομεν περικοπήν, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ θανατώσεων ἐξ ἀφορμῆς ταραχῶν προκληθεισῶν ὑπὸ ἀτάκτων κατὰ τὸ ἔτος 1712: «...κρατηθέντες ὁμως εὐθὺς ἀπὸ τοὺς Γιανιζάρους ἀπέλαυσαν τὰ ἐπίχειρα τῆς πανουργίας των. Ἐπειδὴ ἄλλους ἐκρέμασεν ὁ ἡγεμὼν τῇ ἀποφάσει τῆς Κρίσεως, ἄλλους ἐπαλούκωσε (sic) καὶ τοὺς εἰς χεῖρας ἔπνιξε»², καὶ περαιτέρω: «τὸν κεχαγιάν τοῦ Χαλήλη Ἐμῆρ Ἀχιμέτην πρῶτον δημεγέρετην ἐπαλούκωσαν καὶ ἄλλους πολλοὺς ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους δημεγέρετας ἐκρέμασαν»³. Διὰ τοῦ ρήματος *ἐπαλούκωσε* δηλοῦται ἐνταῦθα ποινὴ διάφορος τῆς διὰ τῶν ρημάτων *ἐκρέμασε*, *ἔπνιξε* ἐκφραζομένης, ἥτοι ἢ διὰ πασσάλου κατὰ μῆκος διατρήσις τοῦ κορμοῦ. Ἐὰν ἐπρόκειτο ἁπλῶς περὶ προσδέσεως καὶ ἀναρτήσεως εἰς πάσσαλον, τοῦτο θὰ ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ *ἐκρέμασε*: ἐὰν δὲ περὶ προσηλώσεως ἐπὶ πασσάλου, δηλαδή περὶ τῆς γνωστῆς ἐκ παλαιοτέρων χρόνων ἀνασταυρώσεως, τοῦτο, νομίζω, θὰ ἐδηλοῦτο διὰ τῶν ρημάτων *ἀνεσταύρωσε*, *ἐσταύρωσε* ἢ ἄλλων συνωνύμων ἐκφράσεων. Ὁ τρόπος τῆς διὰ διατρήσεως τοῦ σώματος θανάτωσεως δηλοῦται σαφῶς, διὰ τῆς χρήσεως χαρακτηριστικῆς λέξεως, εἰς τοὺς στίχους τοῦ Μητροπολίτου Μυρέων Ματθαίου τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς:

*Καὶ ὁμως ἀποφάσισε σουβλί τὸν θάνατόν του
ὡς φανερόν ἐπίβουλον καὶ ὡς βαρὸν ἐχθρόν του*⁴.

rante la guerra di Candia. (Τὸ βιβλίον ἐχρησιμοποίησα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ κ. Ε. Δαλεξίου, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς εὐχαριστῶ.) Πρβλ. καὶ Ἐλ. Δ. Βουραζέλη, Ὁ βίος τοῦ ἑλλήν. λαοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ξένων περιηγητῶν, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 57, εἰκ. 11.

¹ Ὁ Du Cange (Gl. gr.) γράφει: «*παλουκῶνειν*, πατταλεύειν». Πρβλ. καὶ Κοραῆ, Ἀτακτα, 5, 275.

² Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς Κύπρου ἐρανισθεῖσα ἐκ διαφορῶν ἱστορικῶν καὶ συντεθεισα ἁπλῆ φράσει ὑπὸ τοῦ τῆς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς ἀρχιμανδριτοῦ Κυπριανοῦ. Ἐνετίσιν 1788, σ. 313.

³ Ἐνθ' ἀν., σ. 324.

⁴ Ἐτέρα ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων... ἐν Legend, Bibliothèque grecque vulgaire, II, Paris 1881, σ. 276, στ. 1303 - 4.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ σουβλίσματος ἐπίσης, νομίζω, ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσω-
μεν καὶ εἰς τὴν θανάτωσιν τὴν ἀναφερομένην εἰς τοὺς στίχους τοῦ Μπου-
νιαλιῆ καὶ διὰ τοῦ ῥήματος *παλουκῶνουν* ἐκφραζομένην :

*Πᾶσιν εἰς τὰ Σαββατιανὰ ἰ λεβέντες καὶ τεντόνουν
τοὺς καλογέρους πιάνουσιν ὄλους τοὺς παλουκῶνουν ὃ,*

ὡς καὶ εἰς τοὺς ὁμοίου περιεχομένου στίχους τοῦ Μάνθου Ἰωάννου, περι-
γράφοντος γεγονότα τοῦ 1715 :

*Καὶ ἄλλους σαράντα τέσσαρας ἄδικα φυλακῶσαν
σὲ τρεῖς ἡμέραις ὕστερα καὶ τοὺς ἐπαλουκῶσαν ὃ.*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ποιητὴ
ἐφηροῦζετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας δι' ἐπισήμων ἀποφάσεων
(τῆ ἀποφάσει τῆς Κρίσεως ὡς λέγει ὁ Κυπριανός)⁴, ἰδίᾳ ἐναντίον τῶν ἐπανα-
στατούντων κατὰ τῶν κατακτητῶν. Τὸ κακὸν ἐπέδωκε κατὰ τὸ δεύτερον
ἡμῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅτε, ὡς γνωστόν, ἐν ἔτει 1783, ὁ θηριώδης Ἀλῆ
πασὰς διωρίσθη παρὰ τῆς Πύλης γενικὸς ντερβέναγας τῆς χέρσου Ἑλλάδος,
μὲ ἐντολὴν νὰ ἐξοντώσῃ διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐπικινδύνως αὐξηθεῖσαν δύνα-
μιν τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν⁵. Ἀκάθεκτα καὶ μανιώδη τὰ τουρκικὰ
στίφη διέτρεχον τότε τὴν ἑλληνικὴν ὕπαιθρον καὶ ἰδίως τὸν Μοριάν καὶ τὴν
Ρούμελην, ἐφωδιασμένα μὲ φορτία ἀπὸ σοῦβλες καὶ παλούκια, πολλάκις μάλι-
στα χρωματισμένα, τὸ μὲν διὰ ν' ἀπειλοῦν τοὺς δυστυχεῖς ραγιαδες καὶ τοὺς
ἀναγκάζουν νὰ προδίδουν τὰ κρησφύγετα τῶν κλεφτῶν, τὸ δὲ διὰ νὰ τιμα-
ροῦν τοὺς τυχόν συλλαμβανομένους ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν. Χαρακτηριστικὴ
περὶ τούτου εἶναι περικοπὴ ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἀπομνημονευμάτων τοῦ ἐκ
Κυνουρίας ἀγωνιστοῦ Ἀναγνώστου Κονδάκη (1781 - 1854)⁶, ἀναφερομένη
εἰς τοὺς ἐν ἔτει 1805 - 1806 φοβεροὺς διωγμοὺς τῶν κλεφτῶν ἐν Πελοπον-

¹ Μονὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἁγίου Παύλου, Μαλεβιζίου Κρήτης.

² Ὁ Κρητικὸς πόλεμος (1645 - 1669). Συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθί-
μου Διακροῦση, Μαρίνου Ζάνε (ἐκδ. Ἀγαθ. Ξηροχάκη), ἐν Τεργέστη 1908,
σ. 237, στ. 22 - 23. Πρβλ. Wagner, *Carmina græca medii ævi*, σ. 30, στίχ. 50.

³ Μάνθου Ἰωάννου, Συμφορὰ καὶ αἰχμαλωσία Μωρέως, ἐκδ. 2α, ἐν Βε-
νετίᾳ 1820, σ. 50, στ. 15 - 16.

⁴ Τὴν μαρτυρίαν περὶ τοῦ νομίμου τῆς ποιητῆς εἰς παλαιότερους χρόνους εὐρί-
σκει τις προχείρως εἰς τουρκικὰ λεξικά καὶ ἐγκυκλοπαιδεῖας.

⁵ Γιάννη Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, Ἀθήνα 1935, σ. 181.

⁶ Ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τούτου βλ. Θάνου Βαγενᾶ, Ἀναγνώ-
στης Κοντάκης, 1781 - 1854, Ἀθήνα 1938.

νήσω, καθ' ἣν : «...ὁ κεχαγιάς τοῦ Ὄσουμαν - πασιᾶ ἐστράτευσεν διὰ τὴν Μεγαλόπολιν καὶ Μεσσηνίαν ἔχων φορτία παλούκια διὰ τοὺς κλέπτας καὶ κλεπταποδόχους...»¹. Εἰς στίχους δημοτικῶν ᾠσμάτων ἐξ ἄλλου ἐξυμνούντων τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐρίσκομεν συχνὰ τὴν ἀπήχησιν τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ : Συμβουλευὼν ὁ καπετάνιος τῶν Γρεβενῶν Τόσκασις τὰ παλληκάρια του νὰ μὴ προσκυνήσουν εἰς τὸν βαλῆν τῶν Γρεβενῶν, λέγει :

*Παιδιά, σὰν θέλετε σπαθί, σὰν θέλετε παλούκι,
ἐλάτε νὰ σᾶς κόψω ἴγῳ καὶ νὰ σᾶς παλουκώσω,
γιὰ ν' ἀκουστῆ στὰ Γρεβενὰ καὶ σ' ὄλα τὰ βιλαέτια,
ὁ Τόσκασις πὼς ἐλύσσαξε, σκοτῶν' τὰ παλληκάρια*².

Διαφυγὼν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν δημίων του ἄλλος κλέφτης, ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας Τασούλας, ἀπειλεῖ λέγων :

*Ἄ σὲ τσακώσω, μπέη μου, στὴ σούβλα θὰ σὲ βάλω*³.

Ὡς ἐπρωδὸς εἰς ἄλλο ᾠσμα, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ, ἀπαντοῦν οἱ στίχοι :

*Ἄχ ἁμάν, σουλτὰν Μαχμούτη,
ὄλους βάλ' τους στὸ παλούκι*⁴.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ εἰς περισσότερα παραδείγματα, ἅτινα εὐκόλως δύναται νὰ πολλαπλασιασθοῦν. Θὰ ἀναφέρω ὁμῶς ἐν ἀκόμῃ ἐκ τῶν ᾠσμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξυμνοῦν ἀγωνιστὴν τινα ὀνόματι Μάμαλην, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνασκολοπισμὸς, ὡς καὶ τὰ ἄλλα βασανιστήρια ἐνεποίησαν τόσην φρίκην, φαίνεται, ὥστε ἔμεινεν ἔκτοτε παροιμιώδης ἡ φράσις ἢ νίλα⁵ τοῦ Μάμαλη,

¹ Δ. Καμπούρογλου, Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες (1453 - 1821), σ. 95. Πρβλ. Γιάννη Βλαχογιάννη, ἐνθ' ἀν., σ. 152.

² Ὑλὴ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀρ. 2714 (Συλλογὴ Π. Λάμπρου).

³ A. Passow, Τραγούδια ρωμαίικα. Popularia carmina Græciæ recentioris. Lipsiæ MDCCCLX, ἀριθ. LXVII.

⁴ Γ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημ. ᾠσμάτων, Ἀθῆναι 1866, σ. 213, ἀρ. 35. Πρβλ. χειρόγρ. Λαογρ. Ἀρχείου ἀρ. 1429, σ. 6 (Ἑλ. Ψωμᾶ, Βέροια 1938 - 1940) :

*Ἄς μὲ ποῦν σουλτὰν Μαχμούτη
κι ἄς μὲ βάλουν στὸ παλούκι.*

⁵ Ἡ λέξις νίλα, ἐκ τοῦ σλαβικοῦ nila, nila (G. Meyer, Neugr. St., III,

ἀκουομένη συχνὰ σήμερον καὶ σημαίνουσα τραγικὴν συμφορὰν¹. Εἰς μίαν ἐκ τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἔσματος ἀναφέρεται ὅτι :

... Ἄλῃ πασᾶς ἐπέρασε μὲ δεκοχτὼ χιλιάδες,
φέρονει μπαλτάδες καὶ σουγλιά, κρεμάει καὶ παλουκώνει,
φέρονει τὸ Μάμαλη μπροστὰ μὲς τ' ἄτι του καβάλα.
Περπάτει, γέρο Μάμαλη, τρομάρα τῶν Τουρκῶνε...²

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς ἀντὶ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ εὐρίσκομεν ἄλλους διώκτας, Γιουσουφ Ἀράπη³, Σουφαλιαγὰ⁴, Ντιλιαραγὰ⁵ κλπ. Ὅπως δὴποτε φαίνεται πιθανώτατον, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Μάμαλης ἐμαρτύρησεν εἰς ἓνα ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ ὄργανωθέντων διωγμῶν. Τίς ὁμως ἦτο ὁ τοσοῦτον δεινοπαθῆσας, ὥστε νὰ καταστῇ παροιμιώδης, δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Μάμαλης ὡς ὄνομα οἰκογενειακὸν εἶναι ἤδη γνωστὸν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων⁶, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος οἰκογένεια Μάμαλαίων, κατὰ τινα γραπτὴν μαρτυρίαν⁷, εὐρίσκεται ὑπὸ διωγμὸν παρὰ τοῦ Βελῆ, υἱοῦ τοῦ Ἄλῃ

Wien 1895, σ. 83. Πρβλ. G. Weigand, Die Aromunen, 2, Leipzig 1894, σ. 132 καὶ 168), εἶναι λίαν συνήθης εἰς παροιμιώδεις ἐκφράσεις: *Σὲ παίρνει ἡ νίλα καὶ θλίβεται· μὲ κόβει ἡ νίλα του* = λυποῦμαι διὰ τὴν συμφορὰν του· *μῶρεται νίλα* = μὲ καταλαμβάνει οἶκτος· *ἔγινε νίλα* = μεγάλη καταστροφή· *ἡ μαύρη νίλα γίνεται ἀπὸ τὸ χαλάζι* = μεγάλη καταστροφή ἀπὸ τὸ χαλάζι· *θὰ γλεντήσουμε τὴ Λαμπρῆ, θὰ γίνῃ ἡ μαύρη νίλα* (κάτι τὸ ὑπερβολικόν)· *εἶναι νίλα κατὰ ἡλιοῦ* = δὲν ἔχει στὸν ἥλιο μοῖρα, πολὺ πτωχὸς κλπ. (Αἱ φράσεις ἔχουν ληφθῆ ἐκ χειρογράφων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.)

¹ Ἡ ἀκουομένη ἐνίοτε *νίλα τοῦ Δράμαλη* προῆλθε, φαίνεται, ἐκ τῆς *νίλας τοῦ Μάμαλη*, κατὰ τὸν συνήθη εἰς τὰ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου συμφυρμὸν ἐκ τοῦ ὁμοῦχου τῶν λέξεων.

² Περιοδ. Πλάτων, Β', τεῦχος Α' (1879), σ. 50 (Συλλογὴ Ἰ. Θεοδώρου πούλου).

³ Ὑλη Λαογρ. Ἀρχείου ἀρ. 1559 (ἐξ Ἀγρῶν).

⁴ Χειρόγρ. Λαογρ. Ἀρχείου 237, 75 (Ζηκίδης, Ἡπειρος).

⁵ Χειρόγρ. Λαογρ. Ἀρχείου 59, 110 (Δ. Λουκόπουλος, Μακεδονία 1914).

⁶ Βλ. Fr. Miklosich-Ios. Müller, Acta et diplomata, 2, σ. 374, 543 (Θεόδωρος Μάμαλης, Γεώργιος Μάμαλης). Πρβλ. Martinus Crusius, Turcogræcia, Basileæ 1584, σ. 12 καὶ 91. Δωροθέου Μονεμβασίας, Βιβλίον ἱστορικόν, ἐν Βενετίᾳ 1818, σ. 414. Τὸ ὄνομα δέον νὰ συναφθῆ ἐτυμολογικῶς πρὸς τὴν ἐκ τῆς καθομιλουμένης γνωστὴν λέξιν *μάμαλον*, ἔχουσιν διαφόρους σημασίας: ἐλαφρὸς κυματισμὸς τῆς θαλάσσης (Κέρκυρα), τὸ κύμα ἐκ τῆς ἀκτῆς πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ *ἀντιμάμαλο*, τὸ ἐκ τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν ἀκτὴν (Κ. Ἀμάντου, Προσθήκαι εἰς τὸ χιακὸν γλωσσάριον καὶ τὸ χιακὸν τοπωνυμικόν (Λεξικογραφικὸν Δελτίον Ἀκαδημίας, 3 (1941), σ. 146)· *μάμαλο* = πληθῶρα (Πελοπόννησος).

⁷ Ἐπιστολὴ τοῦ ἐκ Βούρμπανης Κώστα Γραμματικοῦ τῆς 14ης Νοεμβρίου 1809

πασᾶ. Μετὰ πολλῆς πιθανότητος δυνάμεθα ἐντεῦθεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην ἀνήκει καὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἕσματος ὁ ἦρωσ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα παρεδόθη εἰς τὴν ἀθανασίαν περισσότερον διὰ τῆς ἀνωτέρω παροιμιακῆς ἐκφράσεως παρὰ διὰ τῆς λαϊκῆς μούσης.

Ἀποτιναχθέντος τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ, ἐγκατελείφθη καὶ ὁ ἀτιμωτικὸς οὗτος τρόπος καταδίκης ἀνθρώπων. Ὅτι ὅμως ἡ ἀνάμνησίς του δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι ζωηρὰ καὶ ἀποτροπαία εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐπιζήσαντας ἀγωνιστὰς καὶ τὰς μετέπειτα γενεάς, ἀποδεικνύει ἡ μνεΐα του παρὰ τῶν διαφόρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων : Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, συγγραφεὺς τῶν περιφήμων Ἀπομνημονευμάτων, πραγματευόμενος περὶ τῶν γεγονότων τῆς 25ης Μαρτίου 1845 καὶ στρεφόμενος ἐναντίον τοῦ Κωλέτη καὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος, λέγει : « Ἐκεῖνος (ὁ Τοῦρκος) ὁποῦ τοὺς κυρίεψε, τοὺς ἔκαιε εἰς τοὺς φούρνους, τοὺς ἔκοβε γλῶσσες, τὸν (sic) παλούκωνε ν' ἀλλάξουν τὴν θρησκείαν τους καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κάμη τίποτας »¹.

Τῆς φρικῆς τοῦ μαρτυρίου τὴν ζωηρὰν ἐπιβίωσιν εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν ἀποδεικνύουν καὶ αἱ παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις, αἱ μέχρι σήμερον φερόμεναι εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ : *Ἀνθρωπος τοῦ σκοι-*

πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Βελῆν : « Περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου μοῦ ἔδειξεν ὁ Χουσὲν Τόπης ἓνα μπουγιουρνὶ τῆς Ὑψηλότητός σου πρὸς τὸν Μπράμον, μετὰ τὸ ὅποτον τὸν ἐπρόσιαξες νὰ βάλῃ τοὺς Μαμαλέους μέσα, ἦτον ὅμως εἰς Λάρισσαν γεμαμένον μετὰ τὸ γαπὶ τοῦ παιδιοῦ τοῦ Παπαγιάννη καὶ αὐτὸ μετὰ ἐπλήρωσεν εἰς τὴν καρδίαν... », Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, 13 (1938), σ. 75 - 76. Ἐάν ὁ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος Μπράμος ἦτο, ὡς ἐξηγεῖ ὁ δημοσιεύων τὰ περὶ Κώστα Γραμματικοῦ Ε. Σοῦρλας, οἰκονομικὸς ἐπίτροπος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐν Θεσσαλίᾳ, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οἱ Μαμαλέοι ἦσαν θεσσαλικὴ οἰκογένεια.

¹ Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ἔκδ. 2α, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1947, σ. 186. Ὅμοιαν φρικτὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀποτροπαίου μαρτυρίου εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ἐν κυπριακῇ διαλέκτῳ ἁρμονικοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ Δ. Λιπέριτη :

*Ἐν μᾶς ἐφορηταΐασιν οἱ μαῦροι τρεῖνοι χρόνοι
κάμπουν τότ' ἀπαλλοκώσαν, σφάξιμον τότ' κρεμάλλα.*

(Τζυπριώτικα τραοῦδρια, τόμ. 2ος, Λευκωσία 1930, σ. 23.)

*Ξέρετε πὼς ὁ τόπος μας οὐλλος ἐματῶ-ελευτήν
τότ' ἀπὸ πὼς ἐπαλλοκώσαν τότ' κάψαν καμπόσουσ.* (Αὐτόθι, σ. 38.)

Χαρακτηριστικοὶ ἐπίσης εἶναι οἱ κατωτέρω στίχοι τοῦ δημοφιλούς ποιητοῦ Γ. Σοῦρη, γραφέντες ἐν ἔτει 1836, πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ τότε φιλελευθέρου βουλευτοῦ Ρόκκου Χοῖδᾶ, διακρινομένου διὰ τὴν ἐλευθεροστομίαν του :

*Μακρὰν τοῦ Ρόκκου Χοῖδᾶ, κακοῦργοι ἐστεμμένοι,
ἀγχόνῃ καὶ παλούκωμ' σκληρὸν οἶσ περιμένει.*

(Γ. Σοῦρη, Τὰ ἅπαντα, τόμ. 2ος, ἐν Ἀθήναις 1945, σ. 28.)

νιοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ¹, λέγεται συνήθως πρὸς χαρακτηρισμὸν ἀνθρώπου μοχθηροῦ καὶ ἐγκληματίου. Παρομοίαν ἔννοιαν ἔχουν αἱ φράσεις: *Αὐτὸς εἶναι γιὰ παλούκωμα ἢ γιὰ παλούκι*. Κατὰ τὸ σκοινὶ καὶ τὸ παλούκι (μεταξὺ τῶν κακῶν ὑπάρχει ὁμοιότης). *Τὸ πῆρε σκοινὶ παλούκι* (ἐπὶ ἀκαίρου ἐπαναλήψεως). *Ρίχεται ἀπὸ σκοινὶ σὲ παλούκι* (διὰ τοὺς περιστρέφοντας ἀπάντησίν τινα εἰς ἄλλο θέμα πρὸς ἀποφυγὴν ἐλέγχου). *Νὰ σ' εὔρη ἢ λαχτάρα τοῦ παλουκιοῦ* (ἄρα). *Τοῦ μπῆκε τὸ παλούκι στὸν πσινοῦ κλπ.* Ὡς ἀπειλαὶ ἐξ ἄλλου ἀκούονται αἱ φράσεις: *τοῦ χρειάζεται σουβλισμα, θὰ σὲ βάλω στὴ σουβλα κ.τ.θ.*, πρὸς ἐκφοβισμόν δὲ τῶν μικρῶν παιδῶν λέγουν: *φέρ' τὴ σουβλα κ.ο.κ.*

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀπανθρώπου ταύτης κατάδικης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἦτο ὁμως αὕτη μόνον τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης θέσμιον ἢ εἶχεν εὐρύτεραν τινὰ ἐξάπλωσιν καὶ πόθεν ἢ προέλευσις μιᾶς τόσον βαρβάρου περὶ δικαίου ἀντιλήψεως; Τὴν ἀρχὴν τῆς πρέπει προφανῶς ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ δὴ εἰς τὴν Ἀσίαν, καθόσον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως δὲν εἶναι γνωστὴ ἢ ποιὴν αὕτη ὡς ἐπίσημον καὶ νόμιμον τοῦλάχιστον μέσον τιμωρίας². Ἦδη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ Pierre Belon, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, χαρακτηρίζει τὸ ἔθιμον τουρκικὸν (à la mode des Turcs) καὶ τὸ συσχετίζει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερομένην συνήθειαν τῶν παλαιῶν Σκυθῶν, τοῦ διὰ πασσάλου διαπερᾶν κατὰ μῆκος τὰ σώματα πεντήκοντα νέων καὶ πεντήκοντα ἱππων μετὰ τὸν στραγγαλισμὸν των, γινόμενον πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως, ἐν ἔτος

¹ Μὲ τὰς ἀντιστοίχους ἀκριβῶς λέξεις εἶναι γνωστὴ ἡ φράσις εἰς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν: *hoga or col i or vaje*. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ αὕτη ποιὴν ἐφηρμοζέτο καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς δεσποτείας.

² Δέον νὰ παρατηρηθῇ ἐνταῦθα, ὅτι βασανιστήρια ἀναλόγου ὁμότητος δὲν ἔλειψαν καὶ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν κόσμον τῆς Δύσεως. Περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐπιβαλλομένων ποινῶν, φάλαγγα, στρέβλας, τριχορρεμάλας, ἀνθοδέσμη (περιλαμβανούσης τὴν ἀπαιώρησιν, τὸν διονυχισμόν, τὴν μαστίγωσιν, τὸν καυτηριασμόν, τὴν ἐξάρθρωσιν κλπ.) βλ. Σ. Ζαμπελίου, *Οἱ Κρητικοὶ γάμοι, ἀνέκδοτον ἐπεισόδιον τῆς Κρητικῆς ἱστορίας ἐπὶ Βενετῶν (1570), ἐν Ρώμῃ, Ταυρίνῳ καὶ Φλωρεντίᾳ 1871, σ. 15 κέ.* Ἐκ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Καρανίκα (Σωφρονιστικὴ, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1948, σ. 245) ἀναφερομένου ἀνασκοπισμοῦ, ἐπιβαλλομένου, μεταξὺ ἄλλων ποινῶν, παρὰ τῆς Ἱερᾶς ἐξετάσεως εἰς τὴν Δύσιν, δὲν εἶναι φανερόν ἂν ἔννοεῖται καταδίκη οἷα ἡ ἀνωτέρω περιγραφομένη. Ἐκ τῆς ἐν ὑποσημειώσει ἀναγεγραμμένης περικοπῆς ἐκ τοῦ ἔργου: *Lacassagne, La peine de mort*, σ. 133, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη ἀμέσως νὰ συμβουλευθῶ, φαίνεται ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ διαμελισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ οὐχὶ περὶ ἀνασκοπισμοῦ, ὅς ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ ἐξεταζόμενος.

μετὰ τὸν θάνατόν του ¹. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη τοῦ Ἡροδότου δὲν ἀποτελεῖ ρητὴν ἀπόδειξιν ἐθίμου ἀνασκολοπισμοῦ διὰ πασσάλου διαπερωμένου κατὰ μῆκος τοῦ σώματος ἀνθρώπων ζώντων.

Ἄδριτος εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡσυχίου (ἐν λ. σκόλοψιν), ὅτι «τὸ παλαιὸν τοὺς κακουργοῦντας ἀνεσκολοπιζον, ὀξύνοντες ξύλον διὰ τῆς ράχεως καὶ τοῦ νώτου, καθάπερ τοὺς ὀπτιωμένους ἰχθῦς ἐπὶ ὀβελίσκων», μὴ προσδιορίζουσα οὔτε τοὺς λαοὺς τοὺς ἔχοντας τὸ ἔθιμον τοῦτο, οὔτε τὸν χρόνον. Δυσκολίας διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος παρέχει ἡ σημασία τῶν λέξεων ἀνασκολοπίζειν, ἀνασκολοπισμός, αἵτινες δὲν ἀπαντοῦν μόνον μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ διαπερᾶν διὰ πασσάλου, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσπασσαλεύειν, ἀνασταυροῦν. Μόνον ἐκ τῶν συμφραζομένων θὰ πρέπη νὰ ὀδηγώμεθα εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἐκάστοτε σημασίας των ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ὑπ' αὐτῶν δηλουμένου εἴδους ποινῆς. Οὕτως ἐκ τῆς εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα γινομένης χρήσεώς των δὲν φαίνεται νὰ ἐκφράζουν καταδίκην διαπεράσεως τοῦ σώματος διὰ πασσάλου. Ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τοῦ Μαλάλα π.χ. ἀπαντῶμεν ἀνασκολοπισμὸν καταδικασθέντων στασιαστῶν: «...συνέβη ὑπὸ τινων ἀλαστόρων δαιμόνων πρόφασιν γενέσθαι ταραχῆς ἐν Βυζαντίῳ, Εὐδαίμονος ἐπάρχου πόλεως ὄντος καὶ ἔχοντος ἀτάκτους ἐν φρουρᾷ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ ἐξετάσαντος διάφορα πρόσωπα εὗρεν ἐξ αὐτῶν ὀνόματα ἑπτὰ αἰτίους φόνων καὶ ψηφισάμενος τῶν μὲν τεσσάρων καρατόμησιν, τῶν δὲ τριῶν ἀνασκολοπισμὸν. Καὶ περιβωμισθέντων ² αὐτῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν καὶ περασάντων αὐτῶν καὶ τῶν μὲν κρεμα-

¹ Ἡροδότος, 4, 72: «Ἐνιαυτῷ δὲ περιφερομένον αὐτὸς ποιεῖσι τοιόνδε· λαβόντες τῶν λοιπῶν θεραπόντων τοὺς ἐπιτηδεοτάτους (οἱ δὲ εἰσι Σκύθαι ἐγγεῆες· οὗτοι γὰρ θεραλεύουσι τοὺς ἄν' αὐτὸς ὁ βασιλεὺς κελεύσῃ, ἀγγυρώνητοι δὲ οὐκ εἰσὶ σφι θεράποντες), τούτων ὄν τῶν διηκόνων ἑπὶ ἀποπνίξωσι πενήκοντα καὶ ἵππους τοὺς καλλιστεύοντας πενήκοντα, ἐξελόντες αὐτῶν τὴν κοιλίην καὶ καθήραντες ἐμπιπλάσι ἀχθῶν καὶ συρράπτοισι. Ἀψίδος δὲ ἡμῶν ἐπὶ δύο ξύλα στήσαντες ὕπτιον καὶ τὸ ἕτερον ἡμῶν τῆς ἀψίδος ἐπ' ἑτέρα δύο, καταπῆξαντες τρόπῳ τοιούτῳ πολλὰ ταῦτα, ἔπειτα τῶν ἵππων κατὰ τὰ μῆκα ξύλα παχέα διελάσαντες μέχρι τῶν τραχήλων ἀναβιβάζουσι αὐτοὺς ἐπὶ τὰς ἀψίδας· τῶν δὲ αἱ μὲν πρότεροι ἀψίδες ὑπέχουσι τοῦ· ὅμως τῶν ἵππων, αἱ δὲ ὀπισθε παρὰ τοὺς μηροὺς τὰς γαστέρας ὑπολαμβάνουσι. Σκέλεα δὲ ἀμφοτέρω κατακρέματα μετέωρα. Χαλινοὺς δὲ καὶ στόμια ἐμβαλόντες εἰς τοὺς ἵππους κατατείνουσι εἰς τὸ πρόσθε αὐτῶν καὶ ἔπειτα ἐκ πασσάλων δέουσι. Τῶν δὲ δὴ νεηρίσκων τῶν ἀποπεπνιγμένων τῶν πενήκοντα ἕνα ἕκαστον ἀναβιβάζουσι ἐπὶ τὸν ἵππον, ὧδε ἀναβιβάζοντες· ἑπὶ ἀν' ἑκαστῷ παρὰ τὴν ἄκανθαν ξύλον ὀρθὸν διελάσωσι μέχρι τοῦ τραχήλου, κάτωθεν (δὲ) ὑπερέχει τοῦ ξύλου τοῦτου τὸ ἐς τόρμον πηγνύουσι τοῦ ἑτέρου ξύλου τοῦ διὰ τοῦ ἵππου. Στήσαντες δὲ κύκλῳ (περὶ) τὸ σῆμα ἵππείας τοιούτους ἀπελαύνουσι.» Κατὰ τὴν ἔκδοσιν E. L e g r a n d, «Les Belles Lettres», Paris 1949.

² Περὶ τῆς σημασίας τοῦ περιβωμίζεσθαι = περιφέρεσθαι βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Γ' (1949), σ. 187.

σθέντων εξέπεσαν δύο, τῶν ξύλων ραγέντων, ἐνὸς μὲν Βενέτου καὶ ἐτέρου Πρασίνου... ἀκηκοότες δὲ οἱ πλησίον τοῦ ἁγίου Κόνωνος μοναχοὶ καὶ ἐξεληθόντες εὗρον ἐκ τῶν κρεμασθέντων δύο ζῶντας κειμένους εἰς τὸ ἔδαφος»¹. Ὁ ὄρος ἀνασκολοπισμός, ἀντιτιθέμενος ἐνταῦθα πρὸς τὴν καρατόμησιν, πρέπει νὰ συναφθῇ κατ' ἔννοιαν πρὸς τὰ ἐν συνεχείᾳ ἀναφερόμενα περὶ κρεμασθέντων, οἵτινες ἐξέπεσαν, τῶν ξύλων ραγέντων, καὶ ἐπέζησαν. Εἰς ἄλλο χωρίον τοῦ Βυζαντινοῦ ἐπίσης συγγραφέως Γενεσίου, διὰ τῶν λέξεων ἀνασκολοπισμός, ἀνεσκολοπίσθαι φαίνεται ἐκφραζομένη ἡ ἔννοια τῆς ἐπὶ πασσάλου προσδέσεως καὶ ἀναρτήσεως: «...παρ' αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) τις ἀποσταλαῖς διατέτακται περὶ τὸν τόπον ἀνασκολοπισμὸν ἰδρῦσασθαι ξυλουργήματος καὶ τοὺς δραπέτας ἐν αὐτῷ ἀνασκολοπίσαι, οὕτως τὴν πρόσταξιν κατὰ τὸ ἐμφανὲς μηχανώμενος... Τούτων ταύτη προχωρησάντων κατὰ Μεθώνην προήρην ἀνεσκολοπίσθαι τούτους ὡς δραπέτας... καὶ δεσμῶται πάντες ἀνήρτηντο σκόλοφιν»². Ὅτι ὁ ἀνασκολοπισμὸς παρὰ Βυζαντινοῖς συνδέεται μὲ τὴν ἀνασταύρωσιν φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δύο παραλλήλων χωρίων: Περιγράφων ὁ Κεδρηνὸς παράβασιν συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ὑπὸ τινος Οὐγγρου, Βουλοσουδῆ³ καλουμένου, λέγει: «Βουλοσουδῆς δὲ τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας ἠθετηκῶς, πολλάκις σὺν παντὶ τῷ ἔθνει κατὰ Ρωμαίων ἐξήλασε, τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ κατὰ Φράγκων ποιῆσαι διανοηθεὶς καὶ ἄλλοις ἀνεσκολοπίσθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ βασιλέως αὐτῶν»⁴. Τὸ αὐτὸ ἐπεισόδιον περιγράφεται παρὰ τοῦ Ζωναρᾶ διὰ τῶν ἐξῆς: «Βουλοσουδῆς... τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας ἠθετηκῶς, αὐτὸς κατὰ Ρωμαίων ὠπλίζετο, τοῦτο δὲ καὶ κατὰ Φράγκων ποιῆσαι ἐπιχειρήσας, ἐάλω καὶ ἀνεσταυρώσατο»⁵. Προφανῶς ὁ Ζωναρᾶς, ἀντιγράφων τὸν Κεδρηνὸν ἢ ἀντιῶν ἐκ κοινῆς τρίτης τινὸς πηγῆς⁶, ἀπέδωσε τὸ ἀνεσκολοπίσθη διὰ τοῦ συνωνύμου ἀνεσταυρώσατο πρὸς διασάφησιν τῆς ἐννοίας.

¹ Χρονογραφία, σ. 473 (ἔκδ. Βόννης).

² Γενεσίου, Βασιλειῶν Δ', περὶ Μιχαὴλ τοῦ Θεοφίλου, σ. 118 - 119 (ἔκδ. Βόννης). Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τὸ ἀνασκολοπισμὸν ἰδρῦσασθαι ξυλουργήματος καὶ τοὺς δραπέτας ἐν αὐτῷ ἀνασκολοπίσαι ἀποδίδεται διὰ τοῦ: *furcas collocare ligneas ac fugitivos in iis suspendere*.

³ Περὶ τῶν διαφόρων τύπων τοῦ ὀνόματος Βολοσοδῆς, Βολοσουδῆς, Βολοσοδῆς, Βουλτζούς, ὡς καὶ τῶν σχετικῶν χωρίων ἔνθα ἀπαντᾷ, βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Sprachreste der Türkvölker in dem byzantinischen Quellen, Budapest 1943, σ. 102.

⁴ ἔκδ. Βόννης, σ. 328.

⁵ Βιβλ. XVI, 17 - 19. ἔκδ. Βόννης 1897, τόμ. III, σ. 484.

⁶ Περὶ τοῦ Κεδρηνοῦ ὡς πηγῆς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ζωναρᾶ, ὡς καὶ περὶ κοινῆς τούτων τρίτης τινὸς πηγῆς βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker, Budapest 1942, σ. 197.

Ἄξιοσημείωτον εἶναι ὅτι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν του, ἐπαναλαμβάνων τὸ χωρίον τοῦ Ζωναρᾶ, ἀποδίδει τὸ ἀνεσταυρώσατο διὰ τοῦ ἐπαλουκώθη, ἐπειδὴ, ἀσφαλῶς, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του τρόπον τῆς θανατώσεως : «ὁ Βουλογουδῆς τὰς πρὸς Θεὸν συμφωνίας ἀθετήσας, πάλιν κατὰ Ρωμαίων ὠπλίζετο· τοῦτο δὲ κατὰ Φράγκων γὰρ ποιήση ἐδοκίμαζεν, ὅμως νικηθεὶς ἐπιάσθη καὶ ἐπαλουκώθη»¹. Ὁ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ζῶν μοναχὸς Ἀγάπιος Λάνδος ὁ Κρητὸς, ἔχων τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν περὶ τῆς ποινῆς, μεταφράζει τὸ ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Κλήμεντος χωρίον τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ : «κἀκείνου προστάξαντος, εὐθὺς ἀνεσκολοπίζοντο (οἱ στρατιῶται)»² διὰ τοῦ «ἐπρόσταξεν (ὁ τύραννος) γὰρ παλουκώσων τὸν δύο στρατιώτας»³.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων χωρίων συνάγεται, ὅτι ὁ σπανιώτερον ἀπαντῶν εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα ὄρος ἀνασκολοπισμὸς δὲν φαίνεται συνώνυμος πρὸς τὸ παλούκωμα ἢ σουύλισμα, τοῦ ὁποῦ τὸσον συχνὴ ἐγένετο χρῆσις ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Καὶ ἡ εἰς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα ὅμως ἔννοια τοῦ ὄρου δὲν εἶναι σαφῶς προσδιορισμένη. Ὁ καθηγητὴς Ἀντώνιος Κεραμοπούλλος, ἐξετάζων τὰ περὶ ἀποτυμπανισμοῦ παρ' ἀρχαίοις καὶ στηριζόμενος εἰς μαρτυρίας διαφόρων συγγραφέων καὶ δὴ τοῦ Λουκιανοῦ, παρατηρεῖ ὅτι : «ἐν τοῖς ἔπειτα ρωμαϊκοῖς χρόνοις, πολλὴ γίνεται χρῆσις τῶν ὄρων πάσσαλος, σταυρός, σκόλοψ (δθεν προσπατιαλεῦω, ἀνασταυρῶ, ἀνασκολοπίζω), οἷτινες δηλοῦσι ξύλον ὀξὺ κάτω, ἵνα καταπηγνύηται εἰς τὴν γῆν, ὡς ἀπῆται ἢ ἀνάγκη τοῦ ἀποτυμπανισμοῦ» καὶ ἐν συνεχείᾳ προσθέτει ὅτι : «οἱ μεταγενέστεροι ἐποιοῦντο χρῆσιν τῶν ὄρων ἀνασταυρῶ καὶ ἀνασκολοπίζω οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἣτις συνήθως ἀποδίδεται αὐτοῖς, τῆς διαπεράσεως δηλαδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου κορμοῦ κατὰ μῆκος, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς προσηλώσεως τοῦλάχιστον τῶν χειρῶν τοῦ Προμηθέως εἰς τὸν βράχον τοῦ Κανκάσου...»⁴.

Τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς σημασίας ἀνασκολοπίζειν = διαπερᾶν διὰ πάσῃ προέπει, νομίζω, γὰρ ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς ἄλλα παλαιότερα ἑλληνικὰ κείμενα. Ὡς γνωστόν, παρ' Ἡροδότῳ ἀπαντῶσι τὰ περισσότερα σχετικῶς χωρία τὰ ἀναφέροντα ἀνασκολοπισμὸν ἐφαρμοζόμενον παρὰ τῶν Περσῶν καὶ Μήδων διὰ διάφορα παραπτώματα. Ὁ Ἀστυάγης π.χ. διατάσσει ἀνασκολο-

¹ Μελετίου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, τόμ. 2ος, 1783, σ. 354.

² Migne, PG, 114, σ. 868.

³ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητῶς, Νέος Παράδεισος, ἦτοι λόγοι διάφοροι καὶ βίοι ἁγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος, Ἐνετίησιν 1790, σ. 404.

⁴ Ἀ. Δ. Κεραμοπούλλου, Ὁ ἀποτυμπανισμὸς, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 67.

πισμόν τῶν μάντεων διὰ συμβουλήν κακῶς δοθεῖσαν¹. Ὁ Ἑλληὴν ἰατρός Δημοκῆδης ἐπεμβὰς παρὰ τῷ βασιλεῖ Δαρείῳ σφῆζει ἐκ τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ Αἰγυπτίου ἰατροῦ². Ὁ Δαρεῖος, νικήσας τοὺς Βαβυλωνίους, διατάσσει τὸν ἀνασκολοπισμόν τρισχιλίων ἐπιλέκτων³. Ὁ Σατάσπης ἐπρόκειτο ν' ἀνασκολοπισθῆ ὑπὸ τοῦ Ξέρξου διὰ βιασμόν παρθένου⁴.

Οἱ ἐρμηνεύοντες τ' ἀνωτέρω χωρία, Ἕλληνες καὶ ξένοι, δίδουν συνήθως εἰς τὸν ἀνασκολοπισμόν τὴν ἔννοιαν τοῦ διαπεράν τὸ σῶμα διὰ πασσάλου (*palo transfigere, empaler, impale*). Δεδομένου ὅμως ὅτι περισσότεραι σημασίαι εἶναι δυνατὸν ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὰς λέξεις ἀνασκολοπισμός, ἀνασκολοπιζειν, δύναται τις ν' ἀμφιβάλλῃ ἂν εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενας περιπτώσεις πρόκειται περὶ διαπεράσεως τοῦ σώματος διὰ πασσάλου, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν ἄλλα σχετικὰ τεκμήρια. Ἡ ἀμφιβολία αὕτη ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ αὐτὸς ἱστορικός εἰς ἄλλο χωρίον συνάπτει κατ' ἔννοιαν τὸν ἀνασκολοπισμόν πρὸς τὴν ἀνασταύρωσιν, σημαίνουσαν τὴν δι' ἧλων ἢ δι' ἄλλου τρόπου ἐπὶ πασσάλων προσήλωσιν τοῦ σώματος καὶ οὐχὶ τὴν διὰ πασσάλου διάτρησιν, ἄλλως ὑπ' αὐτοῦ διατυπωμένην⁵. Λάμπων τις ἐξ Αἰγίνης, λέγει, προσελθὼν, μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς νίκην τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὸν Πausanίαν, τὸν προτρέπει ὅπως ἀνασκολοπίσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Μαρδονίου, ἵνα οὕτω λάβῃ ἐκδίκησιν διὰ τὸν Λεωνίδα, ἀνασταυρωθέντα ὑπὸ Ξέρξου καὶ Μαρδονίου⁶: «Λεωνίδεω γὰρ ἀποθανόντος ἐν Θερμοπύλῃσι, Μαρδονίός τε καὶ Ξέρξης ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν ἀνασταύρωσαν τῷ σὸν τὴν ὁμοίην ἀποδιδόντες ἔπαινον ἕξεις... Μαρδόνιον γὰρ ἀνασκολοπίσας τετιμωρήσῃαι ἐς πάτρων τὸν σὸν Λεωνίδην.» Τὴν πρότασιν ἀπορρίπτει ὁ Πausanίας, χαρακτηρίσας βαρβαρικὰς τὰς τοιαύτας συνηθείας: «τὰ πρέπει μᾶλλον βαρβάροισι ποιέειν ἢ περ' Ἑλλήσι»⁷. Τὸ γεγονός ἐπίσης, ὅτι εἰς ἄλλον λαὸν τῆς Ἀσίας, τοὺς Ἀσσυρίους, ἢ ἀνασκολόπισις ἐγί-

¹ Ἡροδότος, 1, 128: «Τοσαῦτα εἶπας (ὁ Ἀστυάγης) πρῶτον μὲν τῶν μάγων τοὺς ὄνειροπόλους, οἳ μιν ἀνέγνωσαν μετεῖναι τὸν Κῆρον, τούτους ἀνασκολόπισε».

² Ἡροδότος, 3, 132: «...τοὺς Αἰγυπτίους ἰητρούς, οἳ βασιλέα πρότερον ἰῶντο, μέλλοντας ἀνασκολοπιεῖσθαι, ὅτι ὑπὸ Ἑλλήνων ἰητροῦ ἐσώθησαν, τούτους βασιλεῖα παραιτησάμενος ἐρρύσατο».

³ Ἡροδότος, 3, 159: «Δαρεῖος δὲ ἐπειτε ἐκράτησε τῶν Βαβυλωνίων... τῶν ἀνδρῶν τοὺς κορυφαίους μάλιστα ἐς τρισχιλίους ἀνασκολόπισε».

⁴ Ἡροδότος, 4, 43: «Ἐπειτα, μέλλοντος αὐτοῦ διὰ ταύτην τὴν αἰτίην ἀνασκολοπιεῖσθαι ὑπὸ Ξέρξεω...».

⁵ Ἡροδότος, 4, 103: «Πολεμίους δὲ ἄνδρας τοὺς ἂν χειρῶσονται, ποιεῦσι τάδε ἀποταμῶν [ἐκαστος] κεφαλὴν, ἀποφέρεται ἐς τὰ οἰκία, ἔπειτα ἐπὶ ξύλου μεγάλου ἀναπεράσῃ ἰσιᾶ ὑπὲρ τῆς οἰκίας ὑπερέχουσαν πολλόν...».

⁶ Ἡροδότος, 7, 238.

⁷ Ἡροδότος, 9, 78.

νετο οὐχὶ κατὰ τὸν παρὰ τοῖς Σκύθαις χρησιμοποιούμενον διὰ τοὺς νεκροὺς τρόπον, τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περιγραφόμενον ¹, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐμπήξεως πασσάλου εἰς τὰς πλευράς ², ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος ἀνασκολοπισμὸς παρὰ Πέρσαις καὶ Μήδοις σημαίνει πάντοτε τὴν διὰ πασσάλου διάτρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου κορμοῦ.

Ἄνασκοποῦντες τ' ἀνωτέρω καταλήγομεν εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα : Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος θανατικὴ καταδίκη προσέρχεται ἐκ παλαιῶν ἐθίμων βαρβάρων ἀσιατικῶν φυλῶν, αἵτινες, ζῶσαι νομαδικῶς, ἐνεπνεύσθησαν, πιθανότατα, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ταύτης ἐκ τοῦ διοβελισμοῦ τῶν πρὸς διατροφήν των ψηνομένων ζώων. Οἱ Τούρκοι, ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν ἐκ τινος τῶν φυλῶν τούτων, παρέλαβον τὴν συνήθειαν καὶ ἐφήρμοσαν ταύτην, ὡς νόμιμον πλεόν θεσμόν, κυρίως εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντας λαοὺς, καὶ δὴ ἐναντίον τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των ἀγωνιζομένων καὶ κατὰ τοῦ κράτους ἐπαναστατούντων. Ἡ ἔρευνα ἐξ ἄλλου τῶν μέχρι τοῦδε παραδεδομένων σχετικῶν ἑλληνικῶν κειμένων ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸν φρικτὸν τοῦτον τρόπον ἀνασκολοπισμοῦ, εὐθρέως ἐφαρμοσθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων, δὲν ἐγνώρισεν ὡς νόμιμον θεσμόν ἢ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης.

ΔΗΜ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 539, σημ. 1.

² A. H. Layard, *Nineveh and its remains*, II, London 1854, σ. 374. Σχετικὴν εἰκόνα βλ. αὐτόφθι, σ. 369. Πρβλ. G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*, III, Paris 1899, σ. 203.